

Zpracoval Jáchym Růžička

Dopady konsolidačního balíčku na domácnosti

Úvod

Vyhodnocovat dopady politik před jejich schválením a uvedením do praxe by měla být základní věc, pokud chceme dělat politiku dobře a zodpovědně. Znat budoucí dopady diskutovaných opatření přispívá k vyšší efektivitě zaváděných politik. Zásadně také pomáhá s lepším rozhodováním o tom, co schválit a co je naopak lepší nechat u ledu.

Po zveřejnění konsolidačního balíčku se mediálním prostorem začaly šířit nejrůznější černé scénáře, žádné však nebyly opřeny o důvěryhodná data. Rozhodli jsme se proto podívat detailněji na to, jak navržený konsolidační balíček dopadne na několik modelových domácností. Postupně jsme se podívali na rodinu se dvěma dětmi, matku samoživitelku, manželský pár seniorů a rodinu živnostníka s jedním dítětem. Na koho dopadne konsolidační balíček nejvíce a koho se naopak téměř nedotkne, se dozvíte dále.

Hned na úvod můžeme však konstatovat, že výše zmíněné černé scénáře jsou pouze nepodloženým strašením. Dopady na domácnosti jsou podle našich propočtů řádově jinde, než tvrdí opoziční politici nebo odbory.

Jak jsme postupovali?

Možná trochu nudná, ale důležitá věc, je popsat, jak jsme postupovali. Protože bez toho by námi prezentovaná čísla byla stejně na vodě, jako ta dosud zveřejněná. V našich dopadech jsme zohlednili pouze opatření konsolidačního balíčku, nikoliv inflaci a jiné trendy. Dívali jsme se na příjmy a výdaje zvolených domácností, a to na základě dat EU-SILC¹. Výdaje vychází ze spotřebních košů pro jednotlivé typy domácností

(např. rodiny podle počtu dětí nebo pracovní aktivity rodičů), které jsou dostupné pro rok 2021. Dozvíme se z nich, že třeba rodina se dvěma dětmi dá za potraviny a nealkoholické nápoje 20,1 % všech svých výdajů. Ale třeba domácnosti důchodců vydají za potraviny skoro čtvrtinu (24,3 %) všech svých výdajů. Protože v roce 2022 zasáhla Českou republiku výrazně inflace, bylo nutné spotřební výdaje upravit podle inflace v roce 2022 podle jednotlivých kategorií, jako je zdraví, doprava nebo bydlení.

Data EU-SILC obsahují i informace o tom, za co dávají domácnosti peníze v rámci jednotlivých kategorií, tedy třeba u zdraví jsou to léky, zdravotnické prostředky a ambulantní zdravotní péče. Pokud bychom odhadovali dopad na celé kategorie (jako je např. kategorie „alkohol a tabák“), odhady by byly méně přesné než zhodnocení dopadu na každou jednotlivou položku (lihoviny, víno, pivo a tabák²). Navíc jednotlivé typy domácností se liší i strukturou položek v dané kategorii. Právě rozložení do jednotlivých položek tak bylo

¹<https://www.czso.cz/csu/czso/spotrební-vydaje-domácnosti-2021>

² U některých kategorií, které nebyly příliš zasažené změnami v DPH, případně jsou ve spotřebním koši zastoupeny minimálně, jsme udělali odhad na celou kategorii. Šlo např. o kategorie „Pošty a telekomunikace“, „Vzdělávání“ nebo „Odivání a obuv“.

klíčové, aby bylo možné maximálně přesně odhadnout dopady změn u DPH a spotřebních daní. Níže uvádíme několik případů pro odhad dopadů na jednotlivé položky:

Položka	Zvýšení
Elektrická a tepelná energie, plyn, paliva	Zvýšení o 2 % z důvodu přesunu položek u DPH
Léčiva a zdravotnické prostředky	Beze změny: dojde ke zvýšení DPH u léků, ale naopak ke snížení DPH u zdravotnických prostředků
Provoz osobních dopravních prostředků	Zvýšení o 4 % z důvodu znovuzavedení spotřební daně na naftu a zdražení dálničních známek
Ubytovací služby	Nárůst o 2 % z důvodu zvýšení sazeb DPH
Osobní péče (např. kadeřnictví, předměty a výrobky pro osobní péči)	Nárůst o 8 % z důvodu zvýšení sazeb DPH
Odivání a obuv	Zvýšení o 0,5 % z důvodu zvýšení DPH na opravy obuvi

Na příjmové straně jsme pro modelové rodiny zvolili různé výše příjmů, u kterých jsme se detailně podívali na výši sociálních a zdravotních odvodů, slevy na dani a další faktory, jako jsou třeba příspěvky státu na stavební spoření. V rámci odhadu dopadů jsme cíleně zvolili domácnosti s příjmy ze soukromé sféry. Za prvé tyto domácnosti tvoří většinu z celkového počtu domácností, za druhé přináší úsporný balíček řadu opatření

ve veřejném sektoru, u kterých lze obtížněji predikovat dopad na domácnosti (např. u snížení prostředků na platy o 2 % není jasné, zda se budou snižovat platy plošně, selektivně či dojde ke snížení počtu zaměstnanců). A nyní se podívejme na dopady u vybraných modelových domácností.

Rodina: 2 dospělí a 2 děti

Jedná se o úplnou rodinu s dětmi ve věku 5 a 10 let. Mladší dítě tak chodí do mateřské školy a rodiče si mohou uplatnit slevu na dani na tzv. školkovné. Muž má hrubý příjem 38 tisíc Kč měsíčně, žena pracuje na zkrácený úvazek a vydělává 18 tisíc Kč hrubého. Rodina dává za mladší dítě 12 tisíc Kč ročně za školku a ze svých příjmů si odkládá stranou 10 %.

Na příjmové straně přijde rodina v důsledku navrhovaných změn měsíčně o 1 336 Kč. Zásadní dopad zde má zrušení školkovného, kvůli kterému přijde rodina měsíčně o 1 000 Kč, o které si nemůže snížit vyměřenou daň z příjmu. Druhý výpadek příjmů je způsoben zavedením nemocenského pojištění (ve výši 0,6 %), kvůli kterému přijde rodina měsíčně o 336 Kč. Níže uvádíme příjmové a výdajové položky, u kterých dojde v této modelové rodině k největším změnám.

Výdaje rodiny se v důsledku zavedení konsolidačního balíčku zvýší o 202 Kč. Na jedné straně zde máme měsíční úsporu 272 Kč snížením DPH na potraviny, u dalších 17 položek naopak dojde k mírnému zdražení. Položky, u kterých dojde k vyššímu navýšení, jsou zejména provoz auta (+ 118 Kč měsíčně), služby osobní péče (+ 102 Kč) nebo kategorie alkohol a tabák, za kterou dá rodina měsíčně místo původních 1 193 Kč nově 1 258 Kč.

Celkové měsíční dopady na tuto modelovou rodinu jsou tak 1 538 Kč měsíčně, z čehož přibližně dvě třetiny tvoří zrušení školkovného. Zkusili jsme se podívat i na trochu jinou variantu této rodiny, kdy má rodina založené jedno stavební spoření a 1 % z příjmu muže tvoří nefinanční benefity, které budou sníženy o daň z příjmu a odvody (muž toto 1 % dostane jako standardní příjem). U této druhé rodiny by měsíční dopady konsolidačního balíčku tvořily 1 708 Kč měsíčně (a tedy 20 496 Kč ročně).

Položka / kategorie (ročně)	Současný stav	Stav po zohlednění konsolidačního balíčku	Rozdíl
Sociální odvody muž + žena (ročně)	43 680 Kč	47 712 Kč	+4 022 Kč
Vyměřená daň z příjmu fyzických osob muž + žena (se zohledněním školovného)	-10 404 Kč (převod do bonusu)	+1 596 Kč	+12 000 Kč
Potraviny	108 972 Kč	105 708 Kč	-3 264 Kč
Alkoholické nápoje a tabák³	14 321 Kč	15 096 Kč	+775 Kč
Bydlení, voda, energie, paliva⁴	93 931 Kč	95 335 Kč	+1 404 Kč
Doprava⁵	67 512 Kč	69 096 Kč	+1 584 Kč

Manželský pár důchodců

Oba manželé pobírají průměrný důchod (průměrný důchod muže a ženy), z příjmu si stejně jako předchozí rodina uspoří 10 %. Na příjmové straně u nich v důsledku konsolidačního balíčku ke změně nedošlo, dopady na výdajové stránce pak nejsou příliš vysoké. Manželé měsíčně uspoří cca 250 Kč za levnější potraviny (snížení DPH), ale více než stokrát si připlatí u energií a více než 50 Kč u nájmu (nárůst o 1 % v důsledku zvýšení daně z nemovitosti), provozu auta, služeb nebo alkoholu a tabáku. Měsíčně tato domácnost přijde o 125 Kč měsíčně, což je dáno zejména tím, že velkou část výdajů dávají za potraviny (skoro čtvrtina ze všech výdajů), u kterých dochází v důsledku snížení DPH ke zlevnění.

³ U lihovin dochází k nárůstu o 7 %, u vína beze změny, u piva zvýšení o 5 % (zvýšení spotřební daně + zvýšení DPH u točeného piva), u tabáku zvýšení o 7 % v důsledku zvýšení spotřební daně.

⁴ U nájemného dochází k růstu o 1 % v důsledku zvýšení daně z nemovitosti, u údržby a oprav bytu taktéž o 1 % v důsledku zvýšení DPH u úklidových prací v domácnosti, u vody a energie nárůst o 2 % v důsledku změn DPH.

⁵ U nákupu osobních dopravních prostředků ke změně nedochází, u provozu dopravních prostředků dochází k nárůstu o 4 % v důsledku zdražení dálniční známky a znovuzavedení spotřební daně na naftu, u dopravních služeb dochází k nárůstu o 4 % (spotřební daň na naftu a zvýšení DPH u pravidelné dopravy cestujících).

Samoživitelka

Žena má příjem 20 tisíc Kč hrubého měsíčně. Má čtyřletého syna, kterého v případě potřeby hlídá babička a nemá tak výdaje za mateřskou školu. Dostává příspěvek na dítě 1 330 Kč měsíčně. Ze svého příjmu si nešetří nic, protože vychází s penězi akorát. Její příjem se za měsíc sníží o 120 Kč, a to v důsledku zavedení nemocenského pojištění ve výši 0,6 %. Výdaje se jí zvýší o 133 Kč měsíčně, kdy sice ušetří více než 100 korun na potravinách, ale zvýší se jí nájemné (o 1 %), poplatky za energie (+ 2 %) nebo výdaje za služby (+ 8 %). Dopad zvýšení spotřební daně u alkoholu a tabáku se jí dotkne minimálně (nárůst celé kategorie o 37 Kč), protože za alkohol a tabák vydá měsíčně necelá 3 % svých výdajů. Protože není diskutované zvýšení rodičovského příspěvku součástí konsolidačního balíčku, u této samoživitelky jsme jej nezohlednili (v případě 4letého čerpání by však šlo o měsíční navýšení o 921 Kč).

U matky samoživitelky jsme se zkusili podívat i na variantu, kdy chodí dítě do školky, která stojí 15 tisíc Kč za rok. Tady se její příjmy sníží měsíčně o 238 Kč. Vzhledem k nízké vyměřené dani z příjmu (32 400 Kč) totiž školkovná téměř nemůže uplatnit, z výdajů na školku si z 15 tisíc Kč může odečíst jen 1 560 Kč.

Rodina živnostníka s 1 dítětem

Zásadní změny čekají také sociální odvody u OSVČ. Proto jsme se podívali, jak dopadne balíček na rodinu, kde je otec OSVČ (uplatňuje si 60% paušál na výdaje), vydělává 38 tisíc Kč hrubého měsíčně a žena 20 tisíc Kč hrubého na částečný úvazek. Dítě chodí do mateřské školy a rodina si tak dosud uplatňovala slevu na dani ve výši 12 tisíc Kč ročně. Na tuto rodinu dopadne konsolidační balíček nejvíce, a to ve výši 2 553 Kč měsíčně. Z toho tvoří velkou část zvýšení minimálních odvodů pro OSVČ (z 2 944 Kč na 4 710 Kč) u muže a zavedení nemocenského pojištění pro ženu. Otec má jako OSVČ nízkou vyměřenou daň z příjmu a školkovná i slevu na dítě tedy uplatňuje žena pracující na částečný úvazek. Zatímco nyní dostane jako daňový bonus 15 204 Kč za rok (za dítě), nově půjde jen o 10 tisíc Kč, protože na zaplacení vyměřené daně (36 tisíc Kč za rok) musí kromě základní slevy na poplatníka nově „použít“ i část slevy na dítě, školkovná již využít nemůže (ani školkovná však v současné situaci nemůže rodina využít plně, protože nemá tak vysoké příjmy).

Limity

Cílem tohoto materiálu není provést detailní ekonomickou studii a má proto řadu limitů. Při výpočtech jsme například nezohlednili změnu spotřebního chování při změně cen (např. nákup více potravin nebo naopak úsporu energií). Stejně tak je samozřejmě na místě diskutovat odhady u jednotlivých položek, kdy např. u potravin jsme v důsledku snížení DPH počítali s plným zohledněním snížení v ceně potravin. U nájemného v důsledku zvýšení daně z nemovitosti počítáme se zdražením o 1 %, i s ohledem na stále relativně nízkou úroveň této daně v České republice. Stejně tak jsme pro zjednodušení použili kombinaci modelových domácností a zároveň průměrů, kdy jsme u konkrétní domácnosti nerozlišovali, zdali žije v nájmu či ve vlastním bydlení. Výdaje na bydlení daného typu domácnosti, např. rodiny s 2 dětmi, jsou tak průměrem všech rodin se 2 dětmi, těch v nájmu i s vlastním bydlením.

Závěr

I přes výše uvedené limity jsme díky hodnocení dopadů konsolidačního balíčku získali rámcovou představu o dopadech na různé modelové domácnosti. Lépe také víme, která opatření dopadnou na různé domácnosti zásadně a která naopak nemají na finanční situaci modelových rodin zásadní vliv. Tento přehled je určen k dalšímu zpřesňování a doplňování dalších modelových domácností. Zásadní dopad tak z našeho pohledu znamená školkovná a to zejména pro středněpříjmové domácnosti. Zásadní dopad je pro většinu pracujících také zavedení nemocenského pojištění pro zaměstnance. Lidem pracujícím jako OSVČ se v důsledku konsolidačního balíčku zvýší zálohy. Zde je však diskutabilní vnímat zvýšení výdaje čistě jako negativní finanční dopad, protože zvýšené odvody se OSVČ v budoucnu „propíší“ do vyšších důchodů. Materiál tedy vnímáme jako výchozí bod pro další diskuzi.

6 Zde jsme i přes tříletý náběh počítali s cílovým vyměřovacím základem pro pojistné ve výši 40 % průměrné mzdy. V případě zvýšení vyměřovacího základu v prvním roce na 30 % průměrné mzdy se minimální zálohy zvýší na 3 532 Kč a měsíční dopady na modelovou rodinu by nebyly 2,5 tisíce Kč měsíčně, ale 1 375 Kč.

4 Ani školkovná rodina dnes nemůže využít plně, protože daň z příjmu u ženy je 36 000 Kč a po odečtení slevy na poplatníka (30 840 Kč) tak školkovná využije jen na „umoření“ zbývající daně vyměřené 5 160 Kč, školkovná totiž nelze jako slevu na dítě převést do bonusu a rodině vyplatit i při nulové dani z příjmu.

Příloha: Odhady změn položek

Kategorie (zastoupení kategorie na celkových výdajích pro domácnosti celkem ⁸⁾)	Podkategorie	Odhad dopadu konsolidačního balíčku
Potraviny a nealkoholické nápoje (21,0 %)	X (hodnocen dopad na celou kategorii)	Snížení hodnoty položky o 3 % (snížení DPH u potravin)
Alkoholické nápoje, tabák (3,3 %)	Lihoviny	Nárůst hodnoty položky o 7 % v důsledku zvýšení spotřební daně (počítáno dle lihoviny s 40% obsahem alkoholu)
	Víno	Beze změny (nezavedena spotřební daň)
	Pivo	Nárůst o 5 % (zvýšení DPH u točeného piva z 10 na 21 % a zvýšení spotřební daně)
	Tabák	Nárůst o 9 % (počítáno dle nárůstu spotřební daně u krabičky cigaret za 100 Kč)
Odívání a obuv (4,4 %)	X (hodnocen dopad na celou kategorii)	Nárůst o 0,5 % z důvodu zvýšení DPH na opravy obuvi
Bydlení, voda, energie, paliva (24,6 %)	Nájemné	Nárůst o 1 % v důsledku zvýšení daně z nemovitosti
	Běžná údržba a drobné opravy bytu	Nárůst o 1 % v důsledku zvýšení DPH u úklidových prací v domácnosti (DPH z 10 % na 21 %)
	Dodávka vody a jiné služby související s bydlením	Nárůst o 2 % v důsledku změn DPH
	Elektrická a tepelná energie, plyn, paliva	Nárůst o 2 % v důsledku změn DPH

Kategorie (zastoupení kategorie na celkových výdajích pro domácnosti celkem ⁸⁾)	Podkategorie	Odhad dopadu konsolidačního balíčku
Bytové vybavení, zařízení domácnosti; opravy (7,8 %)	X (hodnocen dopad na celou kategorii)	Beze změny
Zdraví (3,1 %)	Léčiva a zdravotnické prostředky	Bez dopadu (zvýšení DPH u léků, ale snížení DPH u zdravotnických prostředků a farmaceutických výrobků)
	Ambulantní zdravotní péče	Snížení o 2 % v důsledku snížení DPH mj. na zdravotní péči a zboží pro osobní používání nemocnými
	Ústavní zdravotní péče	Snížení o 2 % v důsledku snížení DPH mj. na zdravotní péči a zboží pro osobní používání nemocnými
Doprava (10,2 %)	Nákup osobních dopravních prostředků	Beze změny
	Provoz osobních dopravních prostředků	Nárůst o 4 % v důsledku zvýšení spotřební daně na naftu a zdražení dálniční známky (z 1 500 Kč na 2 300 Kč)
	Dopravní služby	Nárůst o 4 % v důsledku zvýšení spotřební daně a DPH na pravidelnou dopravu cestujících
Pošty a telekomunikace (3,9 %)	X (hodnocen dopad na celou kategorii)	Beze změny

Kategorie (zastoupení kategorie na celkových výdajích pro domácnosti celkem ⁸⁾)	Podkategorie	Odhad dopadu konsolidačního balíčku
Rekreace a kultura (8,6 %)	Zařízení a vybavení audiovizuální, fotografická	Beze změny
	Další výrobky dlouhodobé spotřeby	Beze změny
	Ostatní výrobky pro rekreaci a kulturu, květiny	Nárůst o 2 % v důsledku zvýšení DPH
	Rekreační a kulturní služby	Nárůst o 2 % v důsledku zvýšení DPH
	Noviny, knihy, papírenské zboží	Nárůst o 4 % v důsledku zvýšení DPH
	Dovolená s komplexními službami	Nárůst o 2 % v důsledku zvýšení DPH
Vzdělávání (0,6 %)	X (hodnocen dopad na celou kategorii)	Beze změny
Stravování a ubytování (5,7 %)	Stravovací služby	Nárůst o 2 % v důsledku zvýšení sazeb DPH (stravovací služby z 10 na 12 % DPH, zvýšení DPH u točeného piva, ale zároveň zlevnění potravin jako zásadní suroviny pro stravovací služby)
	Ubytovací služby	Nárůst o 2 % v důsledku zvýšení sazeb DPH

Kategorie (zastoupení kategorie na celkových výdajích pro domácnosti celkem ⁸⁾)	Podkategorie	Odhad dopadu konsolidačního balíčku
Ostatní zboží a služby (6,8 %)	Osobní péče (cca čtvrtina kadeřnictví, ostatní tvoří ostatní předměty a výrobky pro osobní péči)	Nárůst o 8 % v důsledku zvýšení sazeb DPH (kadeřnictví, sauny, ostatní osobní služby)
	Osobní potřeby a doplňky jinde neuvedené	Beze změny
	Sociální péče	Beze změny
	Pojištění	Beze změny
	Finanční služby jinde neuvedené	Beze změny
	Ostatní služby jinde neuvedené	Nárůst o 2 % v důsledku zvýšení sazeb DPH